

*Романенко Л. В.,**кандидат філологічних наук, доцент кафедри української філології
Маріупольського державного університету**Полудняк В. В.,**магістр спеціальності «014.01 Середня освіта (Українська мова та література)»
Маріупольського державного університету*

ТВОРЧИСТЬ НАСТІ БАЙДАЧЕНКО В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО ЛІТЕРАТУРНОГО ПРОЦЕСУ

Анотація. У статті проаналізовано творчий доробок сучасної української письменниці Насті Байдаченко, становлення її як автора нового для літератури роману, синтезу історичного та «жіночого». Визначені основні тематичні напрямки її творчості, особливості характеротворення, жанрова система. Намічені орієнтири розвитку масової української літератури.

Ключові слова: літературний процес, історичний роман, повість, жіночий образ, офісний роман, виробничий роман, культура, рондо.

Постановка проблеми. Сучасна українська література характеризується розмаїтістю жанрових одиниць: детективна, фантастична, містична, історична, філософська проза, представлена оповіданнями, новелами, повістями, романами. Це дає підстави сучасний український літературний процес назвати «полістистичним», коли кожен окремих авторський художній текст являє собою поєднання різностильових елементів.

У віковому зрізі українська проза представлена творчістю митців різних поколінь. Письменники старшого покоління традиційні у виборі тем. На противагу їм представники молодшого покоління прозаїків відкритіші для експериментів. Вони намагаються зламати усталені уявлення читача про світ, по-філософськи осмислюючи закони світобудови, долю цивілізації, цілком вписуючись цим у загальноєвропейський контекст.

Сучасні українські автори намагаються бути в одній жанрово-тематичній площині зі світовою прозою. Найуспішнішою серед таких митців, на нашу думку, є Настя Байдаченко, яка експериментує з тематикою та жанрами творів, успішно конструює образи. Проблемою сучасного літературного процесу є брак комплексних досліджень творчості молодих письменників.

Аналіз досліджень і публікацій. Дослідженням гендерної проблеми в літературі займалися: В. Агеєва, Т. Гундорова, Н. Зборовська, С. Павличко, Л. Таран, О. Жураковська, Л. Семак, І. Кірошка та інші. Серед останніх досліджень привертають увагу роботи С. Філоненко, зокрема її дисертація «Концепція особистості жінки в українській прозі 90-х років ХХ століття (феміністичний аспект)» (2003), де науковець влучно зауважує: «Жіноча проза починає усвідомлювати себе як специфічний літературний феномен» [6], який потребує подальшого опрацювання.

Мета – огляд творчого доробку Насті Байдаченко як представниці української жіночої прози, визначення специфіки жанрової системи, трансформації художніх образів, аналіз взаємозв'язків концепції особистості жінки і концепції світу, визначення міри традиційності і новаторства у творенні типу жінки в сучасній жіночій прозі.

Виклад основного матеріалу. Українські авторки активізувалися в напрямку створення в літературі образів прогресивної, сильної, самодостатньої, сучасної жінки. Проте Настя Байдаченко створює цілком оригінальні образи, культивуючи традицію західноєвропейського середньовічного письменства. Ставши у 2003 році однією з переможниць конкурсу видавництва «Смолоскип» за повість «День перед вічністю» та посівши друге місце в літературному конкурсі «Любіть Україну» за повість «Чужа кров» (2004), довела, що сформувала свій індивідуальний стиль письма. Незабаром побачили світ романи «Данс макабр. Танок смерті» (2005), «Жан без Страху» (2006), «Перший гріх Ізабелли» (2006). Як зауважує сама авторка в інтерв'ю, історична тема близька їй: «Я... пишу про те, що я детально вже вивчила, тобто беруся до книги, коли маю повну історичну картину. Дійсно є періоди, які я знаю ґрунтовно, як то: пізня готика, Столітня війна, Визвольна війна, Річ Посполита XVI століття, Французька революція 1789-1793... Мені дуже близьке кредо «Історія – це роман, який міг мати місце». Часто в мене досить специфічний, неподібний до загальноприйнятого погляду на історичні особистості та події. Це мої власні висновки після критичного прочитання першоджерел. Думаю, я маю на це право. До того ж, література все таки не потребує історичної надточності, сюжет часто може вимагати певного викривлення історичних подій, або авторського трактування» [4]. Таким чином, Н. Байдаченко чітко визначає одну з особливостей своїх творів: не стовідсоткова достовірність художнього тексту та відповідність історичній дійсності. Авторка надає перевагу художньому домислу. Вона залишає історичне тло, на якому виписує яскраві характери.

Одну з таких сторінок історії вона відкриває в романі «Танок смерті» (2005). У Західній Європі лютує чума, яка не щадить нікого. Перед смертю всі виявляються рівними. Невипадково письменниця будує твір, який складається з історій кількох звичайних людей: повія, священник, абатиса, дитя, дама, принц, поет та інші. Навіть сама смерть у неї не якась недохотворена сила, а істота, до того ж жіночої статі: «Вона з'явилась у Парижі надвечір дня святої Женев'єви в годину, коли замикали міські брами. У неї був порожній шлунок, збиті ноги й недобрый погляд очей, який вона ховала в нетрях просторого капюшона. Вона пройшла повз браму дивною ходою наче на ковзанах, і здивований вартовий окликнув її, вона озирнулась упівоберта й пішла далі. Вартовий міг би заприсягнути, що вона йому посміхнулась. І від самої її посмішки у сердешного волосся стало сторч» [1, с. 7]. Зайшовши в місто, вона почала збирати врожай смертей. Відчуваючи наближення смерті, люди божевільно намагаються взяти все від життя. Страх перед невідвротністю кінця втягує в танок грішні і невинні душі: «Форма

роману визначає і його зміст. Перед нами класичне рондо, де в круговерті життєвих/передсмертних пригод персонажів (...) виявлено саму суть життя і смерті як нерозривної єдності» [5]. Ланцюжок смертей піднімає на поверхню усю сутність «праведного» життя. У цей божевільний танок потрапляє священик, який підхоплює хворобу від повії. Його коханкою стала придворна дама, яка зрештою також помирає від чуми, заразивши дофіна; за ними стають жертвами цього танку смерті абатиса, дівчина. Коловорот закінчується на відьмі, яку звинувачують у тому, що в місто прийшла чума. Суспільство потребує спасіння, очищення, але єдиним способом врятуватися вони обирають спалення відьми як своєрідної жертви смерті. Відьма у творі показана традиційно для європейського середньовіччя: «Відьма завжди ходила в темно-зеленому, як смарагд, плащі, який здалека впадав у вічі. У неї було чорне як смола волосся і світло-карі, майже жовті, очі, а ліву щоку перетинав довгий, тонкий шрам, наче якась залізняка розкріла їй обличчя...» [1, с. 130]. За допомогою до неї зверталися представники різних верств. Не гребували цього робити і аристократи, вирішуючи свої мирські проблеми: «Дами приходили за любовним зіллям, шевальє – за талісманами, що мали приворожувати жінок, невірні жінки шукали способу спекатись набридлого чоловіка, молоді мачухи хотіли позбавитись своїх пасинків, а юні придворні прагнули знайти закляття, щоб зробити кар'єру при королівському дворі чи виграти судову справу. І відьма старанно допомагала всім їм згубити свої душі й оглухнути від крику власних бажань. Амбітності, жадоби й розпусти» [1, с. 129]. Ангел смерті потребував жертвоприношення – і жертву було знайдено.

Надзвичайно колоритними у творі є жіночі образи: спокусниці, святенниці, закохані, розчаровані.

Роман «Перший гріх Ізабелли. Історія одного інцесту» (2006) розповідає про гріховне кохання молоді аристократки до брата. Письменниця вводить читачів у світ французької аристократії XV століття. Коли традиція вимагала одружуватися з кузинами, а це означало, що доля Ізабелли була уже вирішена: «Із покоління в покоління Арманьяки обирали собі дружин серед кузин, а як не було підходящої за віком – серед троюрідних сестер, тіток чи племінниць. Діти від того народжувалися безсилі й безбарвні. Більшість помирала ще до першого крику, каліки, якщо виживали, йшли в монастир, а титул успадковував найстарший зі здорових синів» [3, с. 10]. Портрет головної героїні, який малює Настя Байдаченко, свідчить про те, що Ізабелла вирізняється серед родичів і з долею миритися не збирається: «Усі Арманьяки мали світло-зелені, майже жовті, очі, пронизливі як у мисливських соколів, руде волосся й до червені засмаглу шкіру. Ізабелла була приголомшливо відмінною. Наче в ній ті самі родинні кольори увібрали яскравість за всі бліді, безбарвні і безсилі покоління, раптом залишивши білою лише шкіру. Її врода була на межі виклику і згуди. Краса настільки чуттєва, повнокровна й така тілесно розкішна, що вона насамперед будила плотський поклик, а не сердечні почуття... У графа були й інші дочки, але про них воліли не згадувати при гостях, бо перша була горбата, друга кульгала на обидві ноги, третя косила одним оком і була трохи пришепелкувата...» [3, с. 11]. Такий контраст у зовнішності викликав певні питання щодо батька Ізабелли, адже інші діти через багатокітковий родовий інцест мали певні фізичні вади. Звичайно, краса дівчини не могла не викликати палке бажання чоловіків. Уже сама її зовнішність інтерпретувалася як гріховна: «Ця врода не від Бога, це – стигла краса вавилонської блудниці, диявола в жіночій подобі, одвічної згуб-

ниці. Господь присилає на землю праведних жінок із бляклими непоказними обличчями, у них немає приголомшливої краси, щоб чоловіки не казилися і не хапалися за зброю, вони щороку народжують чергову дитину, аби не зазнавати плотських спокус, вони вбрані в сукні, що закривають шию до підборіддя і руки до середини долонь, вони щодня ходять до церкви та творять милостиню. Із такими жінками немає клопоту... А в цієї душа повна таємниці...» [3, с. 83]. Авторка виводить формулу праведності, яка передбачає зовнішню непривабливість, а від цього і поступливість.

У новелах Н. Байдаченко малює образи коханки герцога Орлеанського («Лист»), закоханої молодої дружини («Таємниця Бонни»), зневаженої герцогині («Шлюбна ніч герцогині»), жінки-карлиці («Улюблена дурепка герцогині») тощо.

У романі «Жан без Страху» (2006) показані звичаї аристократів XIV століття. У виснаженій кровозміщенням родині герцога Бургундського народжується Жан, зовні не привабливий, але представник знатного роду. Його одружують зі старшою за нього дочкою герцога Баварського: «Маргарита наплодила йому п'ять дівок та сина й знову була вагітна. Спершу в них п'ять років по весіллі не було дітей... На шостий рік Маргарита нарешті народила сина. Синє немовля, кілька разів оббите пуповиною, померло відразу, так і не закричавши. Дитя було таке страшне, що герцогиня наказала загорнути його в рушник, винести з палацу якнайшвидше... Маргарита занадто добре знала причину цієї потворності, Жан, у полоні вічних страхів перед нею, рідко ділив із дружиною ложе тверезим...» [2, с. 38].

Настя Байдаченко спробувала відтворити в літературі життя середньовічної європейської знаті, зацентрувавши увагу на людині як представникові певної епохи.

За жанровими особливостями твори Насті Байдаченко можна класифікувати так:

- 1) історичні повісті: «День перед вічністю», «Чужа кров»;
- 2) романи у новелах (з історичною основою): «Данс макабр»; «Перший гріх Ізабелли»; «Жан без Страху»;
- 3) офісний (виробничий) роман: «Нічого особистого»;
- 4) новели: «Лист», «Таємниця Бонни», «Шлюбна ніч герцогині», «Улюблена дурепка герцогині» та ін.

Варто звернути увагу на офісний роман. Для літературного процесу початку XXI століття характерним стало розмивання жанрових форм, експерименти з різними течіями і напрямками, створення нових, синкретичних жанрових форм або повернення до вже призабутих, але в модифікованому вигляді. Офісний, або виробничий роман був популярним у 20-30-х роках минулого століття. Це твір, який показує людину в її трудовому середовищі. У творчості Насті Байдаченко цей жанр трансформується в «жіночий офісний роман». Головною героїнею в такому романі стає, звичайно, жінка («Нічого особистого» (2010)). Самотні жінки шукають розради не в родині, а в роботі. Через стреси, які є наслідком такої втечі, героїні опиняються в неврологічній клініці, що знаходиться десь у Карпатах.

Романи Насті Байдаченко знаходять шанувальників серед жінок – оскільки в центрі твору історія жінки, і серед чоловіків – оскільки авторка відтворює життя людей попередніх епох, окреслює їх характери.

Настя Байдаченко є представницею української жіночої прози, однак її твори не можна віднести до суто жіночих (дамських) романів, які передбачають: романтичну історію з обов'язковим щасливим фіналом; зображення картини світу в жіночому сприйнятті (фіксація тих об'єктів і явищ, які складають

«всесвіт жінки»). Однак у більшості її творів можна визначити одну з характерних рис жіночого роману – дія відбувається в якихось незвичайних для сучасної жінки обставинах: у минулих століттях, заморських країнах, у замках або на ранчо – загалом, там, де звичайна читачка напевно ніколи не була. Це дає право віднести романи Насті Байдаченко до масової літератури.

Більшість дослідників масової літератури відзначають відсутність «чистого» варіанту дамського роману. Часто любовний роман поєднується з детективним, проте Настя Байдаченко творить абсолютно новий вид жіночого роману, поєднуючи любовний роман з історичним.

Жіноча література гідно конкурує з чоловічою. І не випадково точаться дискусії щодо визнання української жіночої літератури як культурного феномену.

Висновки. Особливість жіночої творчості полягає в унікальному розумінні жіночих проблем. Жінки-письменниці тонше відтворюють душевні порухи своїх героїнь. Постановка проблем, використання жанрових інструментів, відношення авторок до героїв – все це робить сучасну українську жіночу літературу унікальним культурним явищем, гідним уваги. Настя Байдаченко гармонійно вписується в контекст сучасної жіночої прози сміливими творчими експериментами і яскравими образами.

Література:

1. Байдаченко Н. Данс макабр. Танок смерті / Настя Байдаченко. – К. : Факт, 2005. – 144 с.
2. Байдаченко Н. Жан без Страху: Роман у новелах / Настя Байдаченко. – К. : Факт, 2006. – 136 с.
3. Байдаченко Н. Перший гріх Ізабелли: Історія одного інцесту: Повість, новели / Настя Байдаченко. – К. : Факт, 2006. – 190 с.
4. Луцкевська О. Настя Байдаченко: «Історія – це роман, який міг мати місце» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.chasipodii.net/article/2496/>.

5. Улюра Ганна. Рондо Смерті [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://vsiknygy.net.ua/shcho_pochytaty/review/925/.
6. Філоненко С.О. Концепція особистості жінки в українській прозі 90-х років ХХ століття (феміністичний аспект) : автореферат дисертації канд. філол. Наук : 10.01.01 / С.О. Філоненко ; Дніпропетровський національний ун-т. – Д., 2003 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/31635.html>.

Романенко Л. В., Полудняк В. В. Творчество Насті Байдаченко в контексте сучасного українського літературного процесу

Анотація. В статті проаналізовано творчество сучасної української письменниці Насті Байдаченко, становлення її як автора нового для літератури роману, синтезу історичного і «жінського». Визначено основні тематичні напрями її творчості, особливості характерів героїв, система жанрів. Намечено орієнтири розвитку масової української літератури.

Ключевые слова: літературний процес, історичний роман, повість, жіночий образ, офісний роман, прозаїстський роман, культура, рондо.

Romanenko L., Poludnyak V. Nastya Baidachenko's creativity in the context of the modern Ukrainian literary process

Summary. The article analyzes the creative work of the modern Ukrainian writer Nastya Baidachenko, her development as the author of a new novel for the literature, the synthesis of the historical and «feminine». The main thematic directions of her works, features of character creation, genre system are determined. The guidelines for the development of massive Ukrainian literature are outlined.

Key words: literary process, historical novel, novel, female image, office novel, production novel, culture, rondo.